

su ile hava arasındaki üstünlük yarışını ele almıştır.

Arap edebiyatındaki makâme türü diğer edebiyatlara da tesir etmiş, İranlı Kadı Ebû Bekir Hamîdüddin Ömer b. Mahmûd el-Belhî (ö. 559/1164) Harîrî'yi taklit ettiği makâmelerinde (*Maqâmât-ı Hamîdî*) çeşitli hizip ve gruplar arasındaki üstünlük mücadelesini ele almış, Edîbü'l-Memâlik Ferâhânî (ö. 1917) *Mecmû'atü'l-Makâmât* adıyla bir eser yazmıştır. İspanya yahudilerinden Jehuda (Yehuda) el-Harîzî (ö. 627/1230), Harîrî'nin eserini İbrânîce'ye tercüme ettiği gibi *Sefer ha-Hokhmoth*'inde (*Kitâbü'l-Hikme*) elli makâme ile onu taklit etmeye çalışmıştır. Yine İspanya yahudilerinden Salamon ben Sakbîl'in (V.XI. yüzyıl) *Aşer ben Yehuda'sı* makâme tarzında olup insanları dine sarılmaya davet etmektedir. İspanyol yahudisi Yûsuf b. Mâir b. Sâbirâ (ö. 591/1195) *Sefer Ha-Aşerom* (*Kitâbü'l-Ta'âlimi'l-müferriha*) adlı eserini makâme tarzında yazmıştır. Nusaybin metropoliti Abdîşo (Ebedyeşü, ö. 610/1213), Harîrî'yi taklit ederek Süryânîce dinî-ahlâkî elli manzum makâme yazıp şerhetmiştir (Beirut 1889). İspanyol Juan Ruis (VIII./XIV. yüzyıl) *el-Hubbû'l-mahmûd*'unda bir kahramanın ibret alınacak maceralarını manzum makâme tarzında kaleme almış ve sosyal gerçekleri realist bir yaklaşımla anlatmıştır. İspanya'nın meşhur Picaresca ve Lazarillo hikâyelerinde de makâmelerde olduğu gibi dilencilik, dilenme kurnazlıkları, cimrilik gibi konular gerçekçi bir yaklaşım ve alaycı-nükteli bir üslûpla anlatılmıştır. İtalyan yazarı Dante *Cehennem* adlı eserinde, Hemedânî'nin *el-Makâmetü'l-İb-lîsiyye*'sinden ya doğrudan doğruya ya da Endülüslü İbn Şüheyd'in cinler âlemine seyahati ele aldığı *et-Tevâbîf* ve *z-zevâbi'î* yoluyla etkilendiği görülmüştür.

Makâme türü eserlerin telifi XIX ve XX. yüzyıllarda da yoğun biçimde devam etmiştir. Lübnanlı Nâsîf el-Yâzîcî 1856 yılında neşrettiği *Mecma'u'l-bahreyn* adlı eserinde Harîrî modelini taklit ederek makâme denemeleri yapmıştır. Yaşadığı çağın gereği olarak konuları değiştirmekle birlikte makâmelerin kurgu tekniği Harîrî'ninkilerle aynıdır. Olayları anlatan râvî Süheyli b. Abbâd, kahraman ise Meymûn b. Hazzân'dır. Fâris eş-Şidyâk da 1855'te *es-Sâk 'ale's-sâk fîmâ hüve'l-faryâk* adıyla yayımladığı eseriyle makâmenin modern takipçilerinden olmuştur. Şidyâk bu kitabındaki makâmelerine tasvir, diyalog vb. yeni ifade tekniklerini ilâve et-

meye çalışmışsa da makâmenin karakteristiğini oluşturan secili nesir ve garip kelimelere yer verme kurallarını terketmemiştir.

Mısır'da da makâme sanatını taklit eden birçok edip yetişmiştir. Bazı araştırmacılar Ahmed Şevkî'nin hürriyet, vatan, Süveyş Kanalı, piramitler, ölüm, meçhul asker gibi konuları ele aldığı *Esvâku'z-zehheb* adlı eserini Harîrî'nin *el-Makâmât*'ından etkilenecek yazdığı görüşündedir. Yine Ali Mübârek'in *'Alemü'd-dîn*, İbrâhim el-Müveylîh'nin *Hadîşü Mûsâ b. 'İsâm*, oğlu Muhammed el-Müveylîh'nin *Hadîşü 'İsâ b. Hişâm* ve Hâfız İbrâhim'in 1906 yılında yayımladığı *Leyâlî Satîh*'in eski makâme türünün modern uygulamaları olduğu ileri sürülmektedir (Seyyid Hamîd en-Nessâc, LXIV [1982], s. 55-60). Hasan el-Attâr, İbrâhim el-Müveylîhî, Muhammed Efendi eş-Şerîf ve Ali Şâh Mübârek'in makâmelerini makalemsi bir eğilimi temsil eder.

Makâme türünün Batı edebiyatından Arapça'ya girmiş olan kısa hikâye niteliği taşıdığı yolunda bir kanaat ileri sürülmektedir. Hatta makâmeyi hikâyeden çok tiyatroya eserine yakın görenler de vardır. Ancak sağlam temellere dayanmayan bu iddialar alanın uzmanlarınca kabul edilmemekte ve makâmenin özgün bir edebî tür olduğu görüşü benimsenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "kvm" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kvm" md.; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), II, 333-343; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâvî* (nşr. F. Schwally), Giessen 1902, s. 623 vd.; İbn Abdürabbîh, *el-'İkdü'l-ferîd*, Kahire 1305, I, 286 vd.; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1977, I, 305-306; Harîrî, *Makâmât* (trc. Sabri Sevsevil), İstanbul 1952, tercüme edenin önsözü, s. 3-17; İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî, *Sîrâcü'l-mülûk*, Bulak 1289, s. 32 vd.; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), XIV, 124-156; Ahlwardt, *Verzeichnis*, nr. 8536, 8537/1, 8550/3, 8580, 8581/2, 8594/4, 5; O. Rescher, *Beiträge zur Maqâmen-Literatur*, İstanbul 1914, IV, 1-285; Crussard, *Etudes sur les séances de Hariri*, Paris 1923, tür.yer.; Zekî Mübârek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-karnî'r-râbîc*, Beyrut 1352/1934, I, 241-286; Şevkî Dayf, *el-Makâme*, Kahire 1954, tür.yer.; A. Kilito, *Les séances*, Paris 1983, tür.yer.; Tâhir Ahmed Mekki, *el-Kışşatü'l-kaşîre*, Kahire 1985, s. 43-46; Hasan Abbas, *Fennü'l-makâme fi'l-karnî's-sâdis*, Kahire 1986, tür.yer.; Yûsuf Nûr Avâd, *Fennü'l-makâmât beyne's-sârk ve'l-garb*, Mekke 1406/1986, tür.yer.; A. F. L. Beeston, "al-Hamadânî, al-Harîrî and the Maqâmât Genre", *The Cambridge History of Arabic Literature*, Cambridge 1990, s. 125-135; a.m.f., "The Genesis of the Maqâmât Genre", *JAL*, II (1971), s. 1-12; J. M. Landav, "Maqâma", *DOL*, III, 118-119; Cl. Huart, "Les séances

d'Ibn Nakîyâ", *JA*, 9. seri, XI (1908), s. 435-454; Ahmed M. el-Abbâdî, "Maqâmetü'l-'îd li'l-Ezdi", *Mecelletü'l-ma'hedi'l-Mısırî li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, II/1-2, Madrid 1954, s. 159-173; M. Nebîh Hicâb, "Zâhîretü'l-makâmât", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ülûm*, sy. 1, Kahire 1968-69, s. 85-110; G. Schoeler, "F. Granja, Maqâmas Risâlas Andaluzas", *Bibliotheca Orientalis*, XXXVI/1-2, Leiden 1974, s. 97-98; H. Nemah, "Andalusian Maqâmât", *JAL*, V (1974), s. 83-92; D. S. Richards, "The Maqâmât of al-Hamadânî", *a.e.*, XII (1981), s. 89-99; Seyyid Hâmid en-Nessâc, "Rihletü'l-makâmeti'l-'Arabiyye", *el-Fayşal*, LXIV, Riyad 1982, s. 55-60; J. N. Mattock, "The Early History of the Maqâma", *JAL*, XV (1984), s. 1-18; F. Malti-Douglas, "Maqâmât and Adab", *JAOS*, CV/2 (1985), s. 247-258; Nevzat Aşık, "Hicrî IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar", *DÜİFD*, sy. 2 (1985), s. 55-74; Mahmûd Tursûne, "Fennü'l-makâme fi'l-Endelüs", *Havliyyâtü'l-Câmi'ati'l-Tûnisîyye*, sy. 28, Tunus 1988, s. 145-166; Hasan el-Verâğlî, "el-Makâmâtü'l-Meşrikiyye fi'l-Endelüs", *el-Menâhil*, sy. 37, Rabat 1989, s. 150-166; Câbir Kumeyha, "Riyâdetü'l-makâmât beyne İbn Düreyd ve Bedî'üzzamân el-Hemezânî", *el-Menhel*, LV/503, Cidde 1413/1993, s. 52, 55; K. Zakharia, "Norme et fiction dans la zenèse des Maqâmât d'al-Harîrî", *BEO*, XLVI (1994), s. 217-231; D. Beaumont, "The Trickster and Rhetoric in the Maqâmât", *Edebiyat: The Journal of Middle Eastern Literatures*, V, Amsterdam 1994, s. 1-14; C. Brockelmann, "Maqâme", *IA*, VII, 197-201; R. Drory, "Maqâma", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 507-508.

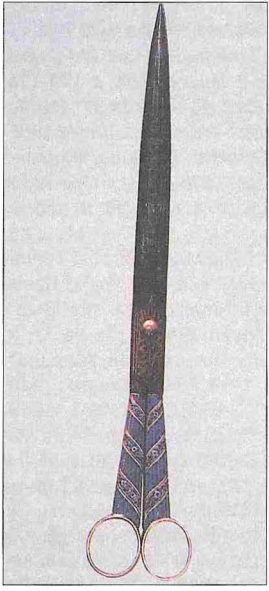

EROL AYILDIZ

MAKAS

Arapça *mıkras* veya *mıkras* kelimesinden Türkçe'ye geçmiştir. Eskiden "kâğıt-hâne" adıyla anılan imalâthanelerde belli büyüklükteki tabakalar halinde imal edilen kâğıtlar kâğıtçılarda da bütün olarak satılır ve bunları satın alan ihtiyaç sahipleri tarafından istenilen boyda kesilerek parçalara ayrılırdı. Bu maksatla kullanılan kâğıt makasları, bir çırpıda ne kadar uzun bölümü kesebilirse kâğıt o nisbette ziyana uğramadan kullanılmış olurdu. Bundan dolayı kâğıt makaslarının kesici ağızları diğer makas cinslerinden daha uzun olarak yapılır ve bunlar başka işlerde kullanılmazdı. Kâğıt makaslarının kesici kolları uzunluğu dışında kâğıdı çabuk kavraması için düz değil içe dönük, oluklu olarak yapılırdı ve kıl geçmeyecek kadar birbirine intibak eden makas ağızlarını başka işte kullanılmadıkça bilemeye ihtiyaç duyulmazdı.

Keskinliklerinin yanı sıra hafif malzeme olarak taban demirinden ve tutma halkaları çoklukla sarı madenden imal edilen,

XIX. yüzyıla
ait mineli
makas

altın, gümüş yahut sarı maden kakmalı, bazan mineyle işlenmiş gövdeleriyle dik-kat çeken bu makasların kullanılmadığı zaman sapının açılmaması için arası zemberekli olanlarına, hatta kapandığında kalemnden veya divit içine sığabilecek şekle girenlerine de rastlanır. Kâğıt makaslarının bir başka güzelliği de parmakların geçirildiği "tutmaç" denilen halkaların etrafına sülüs hattı ile "yâ fettâh" (ey fet-heden, açan) sözünün oygu halinde işlendiği örneklerde görülür. Böylece Allah'ın isimlerinden olan "yâ fettâh" hitabı kâğıt kesmek için makası ele alıştır tekrarlanmış sayılırdı. Sipariş sahibi kişinin isminin aynı şekilde sülüsle yazılıp oyulmuş olduğu makaslar da mevcuttu. Osmanlı makasları tesbit edilebildiği kadarıyla İstanbul, Sivas, Foça, Bosna ve bilhassa Prizren'de imal edilir, halkın ihtiyacını karşıladıktan başka diğer ülkelere de satılırdı. XIX. yüzyılda Batı'ya karşı gümrük duvarları kaldırıldıktan sonra bütün yerli imalât gibi makasçılık da sona ermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* (nşr. Kazım Arısan – Duygu Arısan Günay), İstanbul 1995, I, 202, 204; Nurettin Rüştü Büngül, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, İstanbul 1939, s. 158-159; Süheyl Ünver, "Türk İnce El Sanatları Tarihi Üzerine", *Atatürk Konferansları I*, Ankara 1964, s. 103-153; M. Uğur Derman, "Kâğıd Makasları", *Âletler ve Âdetler* (haz. Şevket Rado), İstanbul 1987, s. 38-39; a.m.f., "Kâğıd Dair", *İslâm Düşüncesi*, sy. 5, İstanbul 1968, s. 338-347; a.m.f., "The Mistar-The Ruler and Scissors for Paper", *İlgi*, sy. 27, İstanbul 1979, s. 32-35; a.m.f., "Kâğıd Makasları", *P Sanat Kültür Antika*, sy. 10, İstanbul 1998, s. 112-115; "Makas", SA, III, 1265.

M. UĞUR DERMAN

el-MAKÂSİD

(المقاصد)

Sa'deddin et-Teftâzânî'nin
(ö. 792/1390)
kelâma dair eseri.

Müellif mukaddimede kitabın adını *el-Makâsîd*, şerhinin adını da *Şerhu'l-Makâsîd* olarak belirlediği halde (I, 155) *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1780) *el-Makâsîd fi 'ilmi'l-keîâm* ismi kaydedilmiş, Yûsuf El-yân Serkis *Makâsîdü't-tâlibîn fi uşûli'd-dîn* adını kullanmıştır (*Mu'cem*, I, 637-638). Eser kısa bir mukaddime ve altı bölümden meydana gelmiş olup "maksad" başlığını taşıyan bölümler "fasıl, mebhas, kısım, mesele" adı verilen bir iç sisteme sahiptir. *el-Makâsîd*'in temel bilgiler niteliğindeki birinci bölümü üç fasıldan oluşur. Birinci fasılda kelâm ilminin tanımı, konusu ve amacı, ikinci ve üçüncü fasıllarda ilmin ve istidlâlin tanımları, tasdik ve tasavvura ayrılışları ve diğer bazı özellikleriyle Allah'ı bilmekte istidlâlin gerekliliği gibi konular üzerinde durulmuştur. Varlık bahsinin ele alındığı ikinci bölüm de üç fasıldır. Vücûd ve adem konularının ele alındığı birinci fasılda vücûd-mâhiyet ilişkisi, vücûd mertebeleri ve ma'dûmun "şey" olup olmadığı hususları tartışılmıştır. İkinci fasılda mâhiyetin tanımı, basit ve mürekkep oluşu gibi konular işlenmiş, üçüncüsünde ise vücûb-ımtinâ - imkân, kıdem - hudûs, vahdet-kesret ve illiyet - ma'lûliyyet açısından vücûd ve mâhiyet ilişkisi ele alınmış ve bu alanda felsefecilerin görüşleri de belirtilmiştir. Kitabın arazlara ayrılan üçüncü bölümü beş fasıldan oluşmaktadır. Genel hacmin dörtte birine yaklaşan ve şerhiyle birlikte 400 sayfadan meydana gelen bu bölümün birinci faslında kadîm-hâdis, cevher-araz şeklindeki varlık tasnifinden sonra arazların kendi başına mevcut olamayacakları, kendiliklerinden mahal değiştiremeyecekleri, cevhersiz varlık kazanamayacakları ve süreklilik niteliği taşımadıkları gibi konular ele alınmış, diğer fasıllarda arazlar nicelik (kem), nitelik (keyf), mekân (eyn) ve izâfet (nisbiyye) kategorileriyle (makûlât) bağlantılı olarak işlenmiştir. Cevherler hakkındaki dördüncü bölüm iki ana kısımdan (makâle) oluşur. İki fasıldan ibaret olan birinci kısımda cisim cevher-i ferd, mürekkep, basit, ay üstü ve ay altı âlemine ait olmak üzere cismin çeşitleri, iki fasıl halinde ikinci kısımda mücerred varlıklar olarak takdim edilen nefis, akıl, melek, cin ve şeytan gibi konular üzerinde durulmuştur.

el-Makâsîd'in son iki bölümünü teşkil eden metin klasik kelâm kitaplarının akaid meselelerini içermekte ve eserin üçte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. İlahiyât konularına ayrılan beşinci bölüm yedi fasıl halinde düzenlenmiş olup bu fasıllarda sırasıyla Allah'ın varlığı, tenzihî ve sübûtî sıfatları, rû'yetullah, kullanır fiilleri, irade ve hüsün-kubuh meseleleri, hidâyet, dalâlet, lutuf, tevfiik, ecel ve rızık, ayrıca Allah'ın isimleri konu edinilmiştir. Eserin dört fasıldan oluşan son bölümünde nübüvvet ve âhret bahislerine, iman, islâm, küfür ve fîsk kavramlarıyla imâmet konularına yer verilmiştir.

Ehl-i sünnet'in kelâm görüşlerini Eş'ariyye mezhebine göre ortaya koyan *el-Makâsîd* ile bizzat müellifi tarafından yapılan şerhi kelâm ilmi tarihinde VIII. (XIV.) yüzyıldan itibaren başlayan, müte-kaddimin ve müteahhirinin görüşlerini bir araya getiren hacimli şerhler dönemi-nin bir ürünüdür. Eserde Eş'ariyye'ye ait klasik kelâm kitaplarının istidlâl şekillerinin yanı sıra Gazzâlî'nin dolaylı olarak ve tepki niteliğinde de olsa kelâm muhtevasına çektiği felsefi konuların tesiri fazla-ca görülmektedir. *el-Makâsîd* ve şerhiyle Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Beyzâvî ve Adudüddin el-İcî'ye ait eserler arasındaki muhteva benzerliği Teftâzânî'nin bu müelliflerin eserlerinden faydalandığını göstermektedir.

el-Makâsîd'in çeşitli ülkelerdeki kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmaktadır (Brockelmann, II, 301-304; ayrıca bk. *Şerhu'l-Makâsîd*, neşredenin girişi, I, 110). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi bilgisayar kayıtlarına göre çoğu Süleymaniye'de olmak üzere yirmi civarında yazması tesbit edilmiştir. Müellifin zengin biriki-minin bir özeti olarak hayatının son dönemlerinde kaleme aldığı ve *Şerhu'l-Makâsîd* adıyla 784 (1382) yılında Semerkant'ta tamamladığı eser kelâm ilminin önemli kaynaklarından biri haline gelmiş, özellikle Osmanlı medreselerinde *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan sonra rağbet gören kitaplar arasında yer almıştır. *el-Makâsîd*'in müstakil baskısı yapılmamış, *Şerhu'l-Makâsîd* ile birlikte İstanbul (1277, 1305) ve Lahor'da (1981) basılmıştır. Abdurrahman Umeyre, matbu metnin yanı sıra (İstanbul 1277) Mısır'daki nüshalara dayanarak eserin ilmi neşrini gerçekleştirmiştir (Beyrut 1981, 1989).

Şerhu'l-Makâsîd üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Hüsamzâde Mustafa Efendi ile (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2225/1) İlyâs b. İbrâhim es-Sinobî (Sü-